

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Статтю присвячено проблемі художньо-естетичної культури зростаючої особистості. Зокрема, обґрунтовано сутність та складові зазначеної наукової категорії; окреслено основні шляхи та сприятливі педагогічні умови для формування художньо-естетичної культури у дітей дошкільного віку; розкрито визначальну роль мистецтва та художньо-продуктивної діяльності.

Ключові слова: культура, художньо-естетична культура, мистецтво, художньо-продуктивна діяльність, зростаюча особистість.

Сьогодні як ніколи постає необхідність у творчих особистостях з високим рівнем духовності та культури. За висновками В. Давидова, О. Запорожця, О. Леонтєва, В. Мухіної, закладання фундаменту особистості, її культури, формування первинної системи моральних цінностей відбувається в період дошкільного дитинства. Актуалізація творчого потенціалу зростаючої особистості, формування її культури, зокрема й художньо-естетичної, виступає одним із важливих завдань освіти дітей дошкільного віку на сучасному етапі.

Одна з обов'язкових освітніх ліній нової редакції Базового компонента дошкільної освіти «Дитина у світі культури» засвідчує, що належний і оптимальний рівень соціально-особистісного розвитку дитини може бути забезпечений через формування в неї чуття краси в її різних проявах, ціннісного ставлення до змісту предметного світу та світу мистецтва, розвитку творчих здібностей, формування, з-поміж інших, художньо-продуктивних навичок [1, с. 8]. Це зумовило пильну увагу науковців до різних форм і видів художньо-продуктивної діяльності дошкільників, оскільки саме через неї зростаюча особистість реалізує свій природний потенціал, долучається до надбань культури. Аспекти зазначеної проблеми розкрито в працях І. Волощука, І. Зязюна, О. Киричука, Л. Левченко, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Моляко, В. Рибалки, О. Сухомлинської та інших. Як зазначають А. Алієв, Ю. Боров, Т. Комарова, Б. Неменський, Р. Чумічева, Б. Юсов та інші науковці, визначальним чинником формування культури, зокрема й художньо-естетичної, є мистецтво, значення якого в розвитку особистості важко переоцінити. Попри наявність численних досліджень, проблема формування основ художньо-естетичної культури в ранньому онтогенезі висвітлена не повною мірою. Актуальність, педагогічна значущість, практична потреба у вивченні зазначеної проблеми зумовили вибір теми наукового пошуку.

Мета статті – на основі аналізу праць фахівців з'ясувати сутність поняття «художньо-естетична культура дошкільника»; розкрити значення мистецтва в процесі формування основ художньо-е-

стетичної культури зростаючої особистості та визначити сприятливі для цього педагогічні умови.

Загалом у довідкових джерелах «культура» буквально тлумачиться як «доглядати», «поліпшувати». Поняття «культура», «художньо-естетична культура» в тому числі, є предметом вивчення численних наукових галузей (філософії, культурології, естетики, етики, психології, педагогіки та інших) як феномен суспільного життя, що розкриває особливості поведінки, свідомості, діяльності людини в конкретних формах життя; як спосіб її життєдіяльності.

З погляду філософії, категорія «культура» є головною частиною двох світів: матеріального й духовного, внутрішнього й зовнішнього [2]; людина є підсистемою буття у тріаді «природа — людина — культура», при цьому поєднуючи в собі природні характеристики й творчу діяльність. Головна сутність культури — це сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Зокрема, духовна культура об'єднує продукти духовної діяльності людини — науку й освіту, різні види мистецтва (образотворче, музику, літературу, театр та інші), естетику, мораль, релігію, уклад життя, світогляд тощо. Отже, чим багатший досвід залучення людини до культури, на думку М. Кагана, тим більш людяною, духовною вона стає, тобто тим вищий рівень її культури [6].

Для нашого наукового пошуку значущою є думка Л. Виготського, що взаємодію особистості і культури можна окреслити як складний процес: з одного боку, у процесі розвитку дитина освоює цінності культури, вони немовби «врастають» у психіку, а з іншого — відбувається «вростання» її самої в культуру. Через багатства культури, накопичені людством, передається досвід, який стає надбанням в результаті творчого освоєння. Долучаючись до надбань культури, дитина інтеріоризує її у своїй свідомості, що закладає певний зміст взаємодії з навколишнім світом і впливає на характер почуттів, думок, ставлень, уподобань, установок, зазначив науковець [4].

Згідно з дослідженнями В. Біблера, М. Кагана, Р. Чумічевої та інших, формування культури зростаючої особистості найбільш ефективно здійснюється в діалозі культур: музичної, художньої, естетичної, театральної та інших. Своєю чергою, В. Кудрявцев, О. Леонтьєв, І. Ликова зауважили, що культурні цінності на етапі дошкільного дитинства освоюються завдяки ознайомленню дітей з різними видами мистецтва як однією з важливих царин духовного життя людини, художньої творчості. Вивчаючи мистецтво як феномен культури, Ю. Борєв зазначив, що воно презентує, осмислює, інтерпретує певні сторони дійсності, а в контексті всієї культури дає цілісне уявлення про світ. Мистецтво є творчою діяльністю, у процесі якої створюються образи, що відображають дійсність і втілюють ставлення до неї. Звернутися до мистецтва означає отримати своєрідний ка-

мертон, що дає змогу визначити на різних вікових етапах стадії та повноту звучання емоційної культури, розвиток емоційно-чуттєвої сфери, сенсорного досвіду, закладання духовно-моральних цінностей, без яких розвиток зростаючої особистості неможливий.

На думку Ю. Алієва, виняткове значення мистецтва полягає в тому, що воно загалом виконує нічим іншим не замінну педагогічну, виховну функцію, тобто має здатність доповнювати реальний досвід дитини «впорядкованим досвідом», уявним чи «віртуальним» життям. Без цього «впорядкованого досвіду», як зазначає фахівець, фактично неможливо повноцінно розвивати свідомість; без залучення до мистецтва, цього компасу, що веде життєвим шляхом, практично неможливе повноцінне буття зростаючої особистості. На думку автора, йдеться про формування ціннісного ставлення. Природа художніх й особистісних цінностей виявляється в тому, що вони виступають для особистості засобом орієнтації у світі, формування культури, але це не когнітивна (пізнавальна) і не аксіологічна (ціннісна), а зовсім інша — емоційна орієнтація «переживання».

Мистецтво як соціально-естетичний феномен, за висновками Р. Чумічевої, відображує соціально значущі цінності, до яких спрямовується «ідеальне, вище» «Я» людини. Через мистецтво у безпосередньо-емоційній формі відбувається трансформація цінностей суспільства в особистісно значущі. Самосвідомість, саморегуляція, на думку автора, у формуванні яких мистецтво має велике значення, намагаються немовби «підтягнути» особистість до високого рівня ціннісних орієнтацій, котрі воно відображає [9].

Співзвучною є думка Н. Миропольської, що твори мистецтва через переживання художніх образів дають особистості можливість знайти свою справжність, себе — реалізуючи не лише конкретні прояви життя, але й переживання, прагнення, почуття та настрої, що подані своєрідними образно-виражальними засобами. Вплив творів мистецтва на особистість здійснюється через переживання, почуття, тим самим відкриваючи шлях до порівняння, зіставлення, самостійних висновків, що відіграє виняткову роль у розвитку дитини [8, с. 18].

За висновками науковців, пізнання мистецтва вводить безпосередньо у світ емоцій та переживань, що виникають у процесі читання літературних творів, слухання музики, споглядання творів живопису тощо. Довкілля відтворене у художніх образах, демонструється через чуттєво-емоційне ставлення, викликає певні почуття та переживання особистості. Отже, фахівці визначають мистецтво як чинник та, водночас, умову розвитку художньо-естетичної культури та особистості дитини загалом, особливо акцентуючи увагу на значенні в цьому процесі інтеграції різних його видів. Зокрема, Г. Шевченко розглядає взаємодію мистецтв як комплексний та цілеспрямований процес одночасного й послідовного впливу сукупності різних видів мистецтв у їхньому взаємовпливі на чуттєву сферу особистості дитини [10].

Л. Масол зауважує, що досягнення психологічного явища інтерсенсорної взаємодії людських відчуттів і механізмів симультанного сприймання життєвих та художніх образів «накладається» на характерні для дітей субсенсорні здібності, зумовлює пошук і впровадження освітніх технологій на основі «художньої синестезії». Науковець теоретично обґрунтувала модель «поліцентричної інтеграції знань», що передбачає виділення двох домінантних змістових ліній — музики, живопису, які органічно поєднані в тематичний цикл на основі загальної духовно-світоглядної орієнтації, і збагачується елементами інших двох змістовних ліній — синтетичних мистецтв. На думку Л. Масол, кожний вид мистецтва, з одного боку, спрямований на максимальне виявлення, посилення специфічних і неповторювальних художньо-мовних особливостей, з іншого, — усі вони намагаються, як свідчить художньо-історична практика, урахувати досвід інших мистецтв, щоб розширити власні межі й можливості. Так, тенденцію до автономізації, індивідуалізації доповнює тенденція до взаємодії і синтезу [7, с. 47].

Як зазначав Б. Юсов, дошкільник відкритий до спілкування однаковою мірою з різними видами мистецтва, шляхом «занурення» в художнє середовище, відповідно до власних можливостей, здібностей. Дитина, на думку вченого, за своєю природою «поліхудожня», тобто схильна до сприймання, усвідомлення та перетворення різноманітної художньої інформації. Усі види мистецтва, на його переконання, є цілісним явищем, тому дошкільник може успішно розвиватися в кожному із видів художньої діяльності [10].

Модель особистісно-розвивального середовища дошкільників на основі взаємодії різних видів мистецтв розробила Р. Чумічева. Взаємодію мистецтв науковець розуміє, як спосіб створення в освітньому процесі умов для творчої активності й самореалізації старших дошкільників. Фахівець переконливо експериментально довела, що використання інтеграції видів мистецтв у процесі життєдіяльності сприяє особистісному становленню дитини [9].

Отже, інтеграція мистецтв сприяє цілісному уявленню зростаючої особистості про довкілля та усвідомленню власної значущості. За висновками фахівців, тенденція до взаємодії мистецтв визначається наявністю загальних закономірностей художнього мислення і зв'язком різних мистецтв один з одним та реальним життям. Об'єднувальним чинником є художній образ, що охоплює такі універсальні компоненти, як відповідність форми і змісту, композиційні особливості, художню мову твору. Художній образ є тим центром, основною одиницею, що об'єднує в собі музику, слово, рух, колір, форму тощо. На думку фахівців (Л. Виготського, Б. Юсова, Р. Чумічевої та інших), сприймання синтезованого художнього образу цілком природне й доступне дитині. Синкретична особливість мистецтв

стає педагогічним орієнтиром, оскільки дошкільники сприймають та відтворюють дійсність в інтегрованій діяльності через унікальну систему образів та образно-виражальних засобів, а саме в: мовленевій діяльності (інтонація, голос, звуки, фонема, ритм та інше); музиці (інтонація, мелодія, ритм, гармонія, динаміка); продуктивній діяльності (форма, лінія, колір, композиція та інше).

Здійснений аналіз наукових праць дав змогу тлумачити поняття «художньо-естетична культура» як складну інтегровану якість особистості дитини, що має прояв в емоційному відгуку на художній зміст творів мистецтва та передбачає розвиненість емоції, почуття, інтересів, потреб, уподобань, ставлень. Основи культури особистості, художньо-естетичної в тому числі формуються у результаті художньо-творчої діяльності дитини з освоєння еталонів краси в мистецтві та довкіллі. Художньо-естетична культура, за висновками фахівців, формується в умовах інтеграції естетичної, художньої-продуктивної діяльності як культуротворчий, емоційно забарвлений процес. Деякими показниками сформованості основ художньо-естетичної культури можна вважати:

- потребу в різних взірцях мистецтва, емоційно-ціннісному ставленні до нього;
- спостережливість, здатність помічати незвичне, оригінальне, «відкритість» до нового в мистецтві та довкіллі;
- оволодіння різними способами художньо-продуктивної діяльності;
- розвиток художнього смаку та інше.

Отже, як засвідчив теоретичний аналіз наукових праць, у процесі формування художньо-естетичної культури зростаючої особистості потрібно враховувати такі аспекти:

- доцільність залучення дитини до мистецтва у всіх видах художньо-творчої діяльності;
- «поліхудожність» дитини (схильність до сприймання, усвідомлення та перетворення різноманітної художньої інформації);
- внутрішні, образні, духовні зв'язки мистецтва — на рівні творчого процесу.

Аналіз праць науковців продемонстрував, що різні види мистецтва допомагають зростаючій особистості усвідомити, краще зрозуміти саму себе, пізнати довкілля, досягнути складні закони людського буття, формуванню основ художньо-естетичної культури. З огляду на зазначене, сутність формування основ художньо-естетичної культури полягає в емоційному й усвідомленому діалозі дитини з мистецтвом у процесі художньо-творчої діяльності.

Відповідно до мети дослідження, експериментально-дослідна робота містила цілий комплекс методів та прийомів, які використовувалися у роботі зі старшими дошкільниками. Складовими висту-

пали власні експериментальні матеріали (підбір творчих вправ, завдань, ігор тощо), а також матеріали фахівців, адаптовані відповідно до мети дослідження. Доцільно відмітити, що дослідницька робота здійснювалася у взаємодоповнювальних напрямках:

- виховання у дитини емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва;
- формування здатності добирати образно-виражальні засоби для створення художнього образу;
- активізація творчих проявів дитини.

Важливо зазначити, що теоретичним підґрунтям дослідницької роботи виступили наукові засади щодо створення розвивального середовища, яке сприятиме формуванню основ художньо-естетичної культури старших дошкільників. Значущою для нас є думка І. Бега, що провідна виховна позиція має передбачати створення такого соціокультурного середовища, яке забезпечило б оптимальні можливості для прояву таланту вихованця [3, с. 337]. За словами В. Дружиніна, духовний потенціал зростаючої особистості актуалізується лише тоді, коли це дозволяє середовище, а саме: відсутній взірець регламентованої поведінки; наявний позитивний взірець творчої поведінки; творчі прояви дитини схвалюються та підтримуються іншими.

Для досягнення окресленої мети дослідження зі старшими дошкільниками проводилася робота, спрямована на сприймання та оволодіння ними образно-виражальними засобами різних видів мистецтв (колір, композиція, ритм, мелодія, темп, образні порівняння); на встановлення зв'язків між змістом твору мистецтва та засобами виразності, за допомогою яких він переданий. Важливо відзначити, що для формування художньо-естетичної культури недостатньо виокремлення якоїсь однієї умови, а важливим є поєднання їх у комплексі.

У художньому-творчому процесі передбачалося використання таких методів і прийомів, як:

- мистецтвознавчі бесіди, що містили проблемні, пошукові завдання, створення уявної ситуації, співвідношення власних переживань, емоцій зі змістом творів різних видів мистецтв (музики, художньої літератури, образотворчого мистецтва);
- оволодіння образно-виражальними засобами різних видів мистецтва, формування здатності добирати їх самостійно.

Зазначенні методи і прийоми спонукали дітей самостійно створювати художньо-ігрові образи, реалізувати казковий сюжет, об'єктивували потребу дошкільників реалізувати свої здібності та можливість у процесі художньо-творчої діяльності.

Ефективною у формуванні досліджуваного явища є педагогічна просвіта батьків (індивідуальні консультації, бесіди, ознайомлення з

науково-методичною літературою, батьківські збори та інше) з метою привернення їхньої уваги до проблеми формування художньо-естетичної культури та значення мистецтва в розвитку дитини зокрема.

Отже, проведена експериментально-дослідна робота дає підстави стверджувати, що формуванню основ художньо-естетичної культури зростаючої особистості сприятиме: активізація творчих проявів шляхом постановки цікавих, різноманітних творчих завдань; урахування індивідуальних інтересів, схильностей та здібностей дітей; формування здатності створювати художньо-ігрові образи, добирати адекватні образно-виражальні засоби; залучення дітей до різних видів художньо-творчої діяльності на основі інтеграції мистецтв, що сприяє розширенню полікультурного простору, встановлення широких асоціативних зв'язків в реалізації художнього образу, самовираженню.

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми формування художньо-естетичної культури констатовано, що у наукових працях приділено значну увагу означеній проблемі як одній із актуальних у новітніх умовах сучасної освіти. Проте встановлено, що у публікаціях не повною мірою висвітлено усі аспекти досліджуваного явища, що й обумовило мету наукової розвідки.

У результаті вивчення наукових джерел уточнено зміст і структуру поняття «художньо-естетична культура дошкільника», кваліфіковано її як складну інтегровану якість особистості дитини, що має прояв в емоційному відгуку на високохудожній зміст творів мистецтва; передбачає розвиненість емоцій, почуттів, інтересів, потреб, уподобань, оцінок, ставлення та інше. З-поміж ефективних форм і методів формування основ художньо-естетичної культури старших дошкільників можна назвати мистецтвознавчі бесіди, творчі вправи, завдання, ігри та інше, які спрямовані на активізацію природного потенціалу дитини.

Подальшого вивчення потребує питання особливості впливу на досліджуване явище різних соціальних інститутів та дошкільних навчальних закладів (загальноосвітніх і спеціалізованих), оскільки отримані під час дослідження дані не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують зазначену педагогічну проблему.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Бердяев Н. А. Философия творчества, культуры и искусства : в 2 т. / Искусство, т. 1. — 1994. — 541с.; т. 2, 1994. — 508 с.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. Кн. 1. : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. — К. : Либідь, 2003. — 280 с.
4. Выготский Л. С. Психология искусств / Лев Семенович Выготский. — М. : Педагогика, 1987. — 344 с.
5. Дронова О. О. Педагогічна технологія розвитку у старших дошкільників художнього самовираження на засадах ідей Марії Монтессорі. Гуманізація навчально-виховного процесу / Ольга Олегівна Дронова // Спецвип. 4. Ч. І. — Слов'янськ, 2010. — С. 99-109.
6. Каган М. С. Эстетика как философская наука / Моисей Самойлович Каган. — СПб: Питер, 1997. — 248 с.
7. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія / Олена Леонтіївна Кононко. — К. : Стило, 2000. — 336 с.
8. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика: [монографія] / Людмила Михайлівна Масол. — К. : Промінь, 2006. — 432 с.
9. Миропольська Н. Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00. — 1 / Миропольська Наталія Євгенівна. — К., 2003. — 425 с.
10. Чумичева Р. М. Социокультурная пространственно-предметная среда развития ребенка / Раиса Михайловна Чумичева // Детский сад от А до Я. — 2005. — № 4. — С. 6-8.
11. Шевченко Г. П. Взаимодействие и интеграция искусств в полихудожественном развитии школьников / под. ред. Г. П. Шевченко, Б. П. Юсова. — Луганск, 1990. — 180 с.

Стаття посвящена проблемі художественно-естетической культури личности ребенка. Обоснованы содержание и значение данной научной категории; основные пути и благоприятные педагогические условия для формирования художественно-эстетической культуры детей дошкольного возраста; раскрыта определяющая роль искусства и художественно продуктивной деятельности.

Ключевые слова: культура, художественно-эстетическая культура, искусство, художественно-продуктивная деятельность.

I. A. Onyshchuk

On the Problem of Formation of Artistic and Aesthetic Culture of Senior Preschoolers

Kremenetskyi Regional Humanitarian and Pedagogical Institute named after Taras Shevchenko (1 Litseina Str., Kremenets, Ternopil region, Ukraine)

Making the creative potential of a child topical, formation of young people culture, including artistic and aesthetic one, are one of the main task of education at the modern stage of development.

One of the obligatory educational lines of the Basic Component of Preschool Education «The Child in the World of Culture» indicates that the proper and optimal level of social and personal development of a child can be achieved through forming the feeling of beauty in its different manifestations, value attitude to the environment and culture, developing creative abilities, forming, among others, art-productive skills.

The article is devoted to the problem of artistic and aesthetic culture of the growing personality. In particular, the essence and components of this scientific category

are substantiated. The article outlines the main ways of formation of art and aesthetic culture of children of preschool age, discloses the defining role of art and art-productive activities.

Keywords: culture; art and aesthetic culture; art; art-productive activities; growing personality.

References

1. Bohush, A. M. (2012). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity* [The Basic Component of Preschool Education] (new edition). Kyiv.
2. Berdiaev, N. A. (1994). *Filosofia tvorchestva, kultury i iskusstva* [Philosophy of Creativity, Culture and Arts].
3. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno oriientovanyi pidkhd: teoretiko-tehnolohichni zasady* [Education of Personality. Person-Oriented Approach: Theoretical and Technological Foundations]. Kyiv: Lybid.
4. Vygotskiy, L. S. (1987). *Psikhologiia iskusstv* [Psychology of Arts]. Moscow: Pedagogika.
5. Dronova, O. O. (2010). Pedahohichna tekhnolohiia rozvytku u starshykh doshkilnykyv khudozhnoho samovyrzhennia na zasadakh idei Mariii Montessori [Educational Technology of Development of Elder Preschoolers' Artistic Self-Expression Based on the Ideas of Maria Montessori]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. Spetsvyypusk, 4 (1)*, 99-109.
6. Kagan, M. S. (1997). *Eстетика как философская наука* [Aesthetics as a Philosophical Science]. St. Petersburg: Piter.
7. Kononko, O. L. (2000). *Psikhologichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka (systemnyi pidkhd)* [Psychological Foundations of Personal Development of Preschooler (Systematic Approach)]. Kyiv: Stylos.
8. Masol, L. M. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka* [General Art Education: Theory and Practice]. Kyiv: Promin.
9. Myropolska, N. Ye. (2003). *Formuvannia khudozhnoi kultury uchniv zahalnoosvitnoi shkoly zasobamy mystetstva slova* [Formation of Artistic Culture of Secondary School's Students by the Means of Art Words]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
10. Chumicheva, R. M. (2005). Sotsiokulturnaia prostranstvenno-predmetnaia sreda razvitiia rebenka [Socio-Cultural and Spatially Objective Environment of Child Development]. *Detskii sad ot A do Ya, 4*, 6-8.
11. Shevchenko, H. P., & Yusova, B. P. (Ed.). (1990). *Vzaimodeistvie i integratsiia iskusstv v polykhudozhestvennom razvitii shkolnikov* [Arts Interaction and Integration in Polyartistic Development of Schoolchildren]. Luhansk.